

НЕВОЕДНАЧЕНАТА КАЗНЕНА ПОЛИТИКА И НЕЈЗИНОТО ВЛИЈАНИЕ ВРЗ СПОГОДУВАЊЕТО ЗА КРИВИЧНА САНКЦИЈА СПОРЕД ЗАКОНОТ ЗА КРИВИЧНАТА ПОСТАПКА²

1.02 Прегледна научна статија
УДК 343.19.077.6:343.144

Апстракт

Авторот на трудот критички се осврнува на последните измени на Кривичниот законик во врска со воведувањето на Правилникот како механизам за усогласување на казнената политика. Карактеристиките на казнената политика се предмет на анализи, толкувања, контраверзи и дилеми како во националниот, така и во меѓународните кривично-правни системи.

Компаративните искуства во врска со постоењето на упатства за одмерување на казната укажуваат на тоа дека тие постојат во земјите од англо-саксонскиот правен систем, но не и во земјите со континентална правна традиција. Кога се пропишуваат санкции, законодавецот мора да биде чувствителен кон предлозите добиени од судиите во врска со потребите за прилагодување на минималната и максималната казна за одредени кривични дела. Слободното судиско уверување е израз на судската независност во одлучувањето и претставува особено важен принцип во правото и тоа не значи самоволие, туку проценка на соодветна казна земајќи ги во предвид релевантните докази, околностите на случајот и личноста на сторителот.

Спогодувањето за кривичната санкција, како нов институт во македонското кривично процесно законодавство, предизвика дискусии, дилеми и предизвици поврзани со неговото успешно спроведување. За надминување на оваа состојба, напишани се неколку учебници, прирачници и упатства. Воведување на Правилникот за одмерување на казната како задолжителен документ за судии покренала бројни негативни реакции од судството и научниците.

Клучни зборови: Казнена политика, Кривичен законик, Упатства за одмерување казни, Судска независност, Спогодување

¹ Редовен професор на Правниот факултет „Јустинијан Први“ при Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје. Контакт е-маил: gordana2206@gmail.com.

² Трудот претходно е објавен во „Деловно право – издание за теорија и практика на правото“ (подетално на <http://mla.org.mk/default.aspx?SectionID=45&selection=2>) и презентираан на 70-тата Средба на правниците во Охрид, во организација на Здружението на правниците (подетални информации достапни на: <http://www.mla.org.mk/>).

1. Прашања поврзани со казнената политика

Карактеристиките на казнената политика се предмет на многу анализи, толкувања, контроверзи и дилеми како во националните така и во меѓународните кривични судски системи. Уште Платон укажувал дека законодавецот треба како сликар да ги даде контурите на санкциите, а судијата е тој што ја определува нивната конкретна содржина – вид, висина, тежина.

На подрачјето на меѓународното правосудство прашањата поврзани со казнената политика имаат релативно кратка историја и традиција и треба да се преземат уште низа мерки и активности за разграничување на односот помеѓу казната и основните човекови права.³ Во рамките на ЕУ, казнената политика е во зародиш и се наоѓа на самиот почеток од сопственото дефинирање и развивање.⁴ Класификацијата на кривичните дела во рамките на ЕУ е релевантна само од аспект на компаративност на статистичките податоци за кривичните дела со што ќе се овозможат продлабочени анализи и ќе се олесни соработката помеѓу државите членки на ЕУ.⁵ Расправата поврзана со казнената политика, всушност, е насочена кон разликата помеѓу правдата, како апстрактен поим и правичноста како конкретен поим. Проблемите поврзани со казнената политика отсекогаш се предмет на теоретски анализи и експликации.⁶ Во 1972 година ООН зазеле став дека поради контрапродуктивната судска норма, судиите балансираат помеѓу времето и правдата.⁷ Ова остана како актуелен проблем до денес, па се среќаваат укажувања дека судиите ќе сносат санкции ако не ги завршат старите предмети. Истакнатиот хрватски професор Хорватиќ во 1979 година оценил дека расправата за казнената политика е неумесна и беспредметна бидејќи не може да се одбегне инсистирање на некои општопознати содржини за кои

³ Подетално: D. van Zyl Smit: *Oblici odmjeravanja kazne u međunarodnom kaznenom pravosuđu*, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu (Zagreb), vol. 11, broj 2/2004, str. 1003-1024

⁴ Подетално: André Klip, *European Criminal Law, An Integrative Approach*, 2-nd Edition, Intersentia, Cambridge – Antwerp – Portland, 2012, стр. 218-220.

⁵ Study on the development of an EU-level offence classification system and an assessment of its feasibility to supporting the implementation of the Action Plan to develop an EU strategy to measure crime and criminal justice, The Crime Statistics Project, UNISYS & IRCP, Final Report.

⁶ Frank, S., *Teorija kaznenog prava po Krivičnom zakonu od godine 1951.*, Opći dio, Zagreb, 1955., стр. 66-68. Zlatarić, B., *Stav suvremenog zakonodavca prema novim tendencijama moderne kriminologije i kriminalne politike*, Revija za kriminalistiku i kriminologiju, Ljubljana, br. 4, 1966.

⁷ Осврт врз активностите во Југословенската ревија за криминологија и кривично право / Osvrt vrz aktivnostite vo Jugoslovenskata revija za kriminologija i krivicno pravo, JRKKP, br. 1, 1973.

јавноста, политичарите, теоретичарите и практичарите по дефиниција имаат различни гледишта, сфаќања, аргументи, тврдења.⁸

Советот на Европа во 1992 година препорача државите да водат сметка за конзистентност во казнувањето,⁹ посебно укажувајќи дека олеснителните и отежителните околности треба да бидат пропишани со закон „но врз основа на правната практика“ со значаен придонес од страна на судиите. И тогаш кога постои степенување, мора „да се остави слобода на судијата да ја индивидуализира санкцијата“.

Компаративните анализи за постоењето насоки за казнување укажуваат дека тие постојат во државите од англосаксонскиот правен систем и традиција, што не е случај со државите од континентална Европа, каде што санкцијата се одмерува на начин регулиран во кодифицирани кривични законици во кои се пропишани целите и начелата за казнувањето, како и законскиот максимум и минимум за секое одделно кривично дело.¹⁰

Во национален контекст, познат е фактот дека пред секоја реформа на материјалното или процесното казнено законодавство прашања поврзани со казнената политика добиваат на актуелност и интензитет. Казнената политика треба да го помине тестот на легалитетот, легитимитетот, правдата и правичноста. Најтешко е да се најде баланс помеѓу правото на државата да казнува, настојувањето за воедначена казнена политика и непристрасноста на судиите и нивното слободно судиско убедување при оценка на доказите.

Казнената политика се анализира преку два аспекта:

- Законско пропишување на казните во рацете на законодавецот – избор на вид и тежина на кривична санкција, *ius puniendi* на државата според важноста на заштитеното добро, генерална превенција (сузбивање на криминалот), апстрактна опасност
- Судско одмерување на казните во рацете на судијата – според околностите на случајот и личноста на сторителот, придонесот на жртвата, специјална превенција, конкретна опасност и последици.

Пропишувањето на санкциите е исклучително сложено прашање со оглед на фактот што законодавецот треба да се раководи како

⁸ Željko Horvatić, *Osnovne karakteristike kaznene politike sudova u SR Hrvatskoj prema počiniocima određenih krivičnih djela s elementima nasilja*, Zbornik radova: Krivično pravni i kriminološki aspekti delikata nasilja, Zagreb, 1979.

⁹ Recommendation No. R(92)17 concerning consistency in sentencing, 19.10.1992.

¹⁰ Fiona O’Connell, *Comparative Research into Sentencing Guidelines Mechanisms*, Research and Information Service, Research Paper, 2011.

од соодветно определување на мерките на општествен прекор за определено недозволено однесување, така и од споредба на тежината на одделните кривични дела што треба да се отслика преку пропишаната кривична санкција. Законодавецот при пропишување на санкциите мора да има слух за предлозите од судиите односно воочените потреби за корекција на минималните и максималните казни во материјалното казнено право. Оттука, казнената политика треба да обедини три аспекти: систематиката на КЗ, судската практика во неговата примена респектирајќи ја уставната положба на судската власт како една од трите власти и теоретските сознанија за казненото право и практика. Не смее да се занемари улогата на науката врз промена на политиката на пропишување на казните и тоа од аспект на хуманизацијата на казненото право, проширување на непунитивни кривични санкции, анализите дека генералната превенција е немерлива и губи смисла и значење, криминолошките сознанија за етиологијата и феноменологијата на различните облици на криминалитет, егзогените и ендегените фактори кои го условуваат криминалното однесување, профилот на сторителот и жртвата, нивниот сооднос, витимолошките проучувања за положбата на жртвата и нејзиниот придонес во сторувањето на кривичното дело, но и пенолошките анализи за неуспехот на затворањето во отстранување на причините што довеле до сторување на кривичното дело и мултиплицирање на негативните влијанија наместо враќање кон законит начин на живот и сл.

Не смее да се ограничува судот и слободното судиско убедување во делот на оценување кои околности се важни за избор и одмерување на кривичната санкција. Слободното судиско убедување е израз на судската независност во одлучувањето и е особено важен принцип во доказното право и теорија особено имајќи го предвид фактот што слободата на судиското убедување не значи самоволие и арбитерност туку оцена во рамките на законито изведените докази на кои судот ја заснова својата одлука.¹¹ Секако дека е неопходно да се пронајде определена закономерност во одмерувањето на казната, за да може

¹¹ Mirjan Damaška, *Dokazno pravo u kaznenom postupku oris novih tendencija*, Pravni fakultet u Zagrebu, Poslediplomski studij iz kaznenopravnih znanosti, 2001; Michele Caianiello, *Law of Evidence at the International Criminal Court: Blending Accusatorial and Inquisitorial Models*, N.C. J. INT'L L. & COM. REG, Vol. XXXVI, 2011, 288-318; Davor Krapac, *Kazneno procesno pravo*, Prva knjiga: Institucije, IV izmenjeno i dopunjeno izdanje, NN, Zagreb, 2010. Матовски/Лажетик-Бужаровска/Калајдиев, *Казнено процесно право*, Второ изменето и дополнето издание, Скопје, 2011/(Matovski/Lazhetikj – Buzarovska/Kalajdziev, *Kazneno procesno pravo*, Vtore izmeneto I dopolneto izdanie, Skopje, 2011); Милан Шкулић, *Кривично процесно право*, Друго изменето и допуњено издање, Београд, 2010. / (Milan Skulich, *Krivicno procesno pravo*, Drugo izmenjeno I dopunjeno izdanje, Beograd, 2010).

да се изведе заклучок за нејзината основаност. Но притоа не смее да се изуми дека судиите се единствените овластени според УРМ да одлучуваат за индивидуалниот изглед на казнената репресија во секој конкретен кривичен случај. Невоедначената казнена политика не ги опфаќа само пропишаните и изречените санкции определени во КЗ и во вонкривичните пропис, туку го опфаќа и полето на прекршоците, кои влегуваат во сферата на казнени санкции во поширока смисла на зборот.

Законодавецот излегува надвор од своите овластувања ако, покрај законското пропишување на санкциите, изрази настојување да го контролира и судското одмерување на санкциите. Ги пропишал санкциите во посебниот дел од КЗ, ги дал основите за индивидуализација во општиот дел од КЗ и со тоа ја исполнил својата задача. Ако настојува да го ограничи и вкалапи судското одмерување манифестира недоверба во судиите и го минира начелото на индивидуализација на казната. Судското одмерување е законито сè додека се правилно применети одредбите од КЗ според оцената на судот за потребите на конкретниот случај. Секоја друга интервенција на законодавецот значи негово мешање во судската власт.

Со својата одлука во конкретен случај, судот востановува право за странките инволвирани во случајот, но факт е дека судската одлука од еден предмет не е извор на правото за други слични случаи во државите од континентална Европа. Судските пресуди може да бидат само дополнителен податок во анализата за примената на одредбите од КЗ. Одлуките на судот придонесуваат кон политиката за сузбивање на криминалитетот. Оттука, благата казнена политика (санкции што гравитираат кон законскиот минимум) може, имплицитно и со голема резерва, да се сфати како фактор што придонесува за недоволно остварување на целите за сузбивање на криминалитетот. Друго прашање е дали заострувањето на казнената политика е најдобар начин за одвраќање од криминалитет и дали судиите се преблагии или законодавецот пропишал неразумно строги санкции кај определени кривични дела. Според Бекарија, не е остријата на казната таа која одвраќа некое лице од сторување на кривично дело, туку извесноста за нејзината примена односно извршување. Проф. Златариќ стои на ставот дека во случај кога законодавецот пропишал многу широки рамки тој сакал да остави доволен простор за правилно одмерување на казната и за екстремно сурови начини на сторување на кривичното дело што се појавуваат еднаш на 10 или 50 години. Ако е ваков

приодот, тогаш казните вообичаено ќе се движат околу законскиот минимум, односно ќе бидат нешто повисоки од него и тоа не е никаков проблем. На ова се надоврзува проф. Хорватиќ, според кој наместо осуда за преблага казнена политика, реакцијата треба да биде свртена кон законодавецот кој тврдокорно стои на пропишаните законски минимуми без да има повеќе слух за практиката и да ги корегира со нивно намалување онаму каде е тоа воочено како потреба (на пример, тешка кражба).¹²

2. Моделот на спогодувањето според ЗКП

Дискусијата за казнената политика се разгоре по измените на ЗКП и воведувањето на спогодувањето за кривична санкција.¹³ Според прифатениот концепт, санкцијата мора да се определи во законски пропишаните рамки на казната за конкретното кривично дело и примена на останатите институти во КЗ, а пред се ублажувањето на казната. Оттука, акцентот е на побрзо разрешување на случајот, намалување на неизвесноста и стравот од крајниот исход која може да трае многу повеќе ако спогодувањето во текот на претходната постапка остане неуспешно. Стравувајќи спогодувањето да не се претвори во пазарење за санкција, не е дозволено одмерување на полесна казна од онаа што може да се одмери со примена на одредбите за ублажување според КЗ.

Спогодувањето е дозволено за секое кривично дело, поради фактот што за спогодување важни се доказите со кои располага обвинителството, а кои несомнено водат кон заклучок дека осомничениот го сторил делото за кое се води претходна постапка. Постапката за спогодување се одвива помеѓу странките и бранителот. Постои изречна забрана за учество на судот во текот на спогодувањето, бидејќи присуството на судијата не е лишено од инхибираност кај странките и бранителот за дејствијата што ќе се преземаат во текот на спогодувањето, процесот на преговарање со цел изнаоѓање заедничко

¹² Željko Horvatić, Problem odnosa u zakonu propisane i sudskim presudama primijenjene kaznenopravne represije prema počiniteljima kaznenih djela, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, Zagreb, vol. 11, br. 2/2004, 381-434.

¹³ Подетално за концептот на спогодувањето в: Проф. д-р Гордана Бужаровска, Концептите за спогодување и признавањето вина во реформата на казненото-процесно законодавство, Втор Скопско-Загребски правен колоквиум, Скопје-Загреб, ноември, 2008 / (Prof. d-r Gordana Buzarovska, Konceptite za spogoduvanje I priznavanje na vina vo reformata na kaznenoto-procesno zakonodavstvo, Vtor Skopsko-Zagrebski praven kolokvium, Skopje-Zagreb, noemvri 2008); Лажетик-Бужаровска/Мисоски, Спогодување и медијација, МРКПК, br. 2/2009 година, стр. 215-260 / (Lazetikj-Buzarovska/Misoski, Spogoduvanje I medijacija, MRKPK, br. 2/2009 godina, str. 215 – 260); Матовски/ Лажетик-Бужаровска/Калајџиев, Казнено процесно право, Второ изменето и дополнето издание, Скопје, 2011. / (Matovski/Lazetikj-Buzarovska/Kalajdziev, Kazneno procesno pravo, Vtoro izmeneto I dopolneto izdanie, Skopje 2011).

прифатливо решение и сл. Осомничениот мора да има бранител од започнување на постапката за спогодување кој или сам го бира или му се поставува по службена должност. На овој начин, се проширија основите за задолжителна одбрана.

Иницијативата за спогодување може да произлезе од било која странка. Јавниот обвинител е должен да води сметка за интересите на оштетениот, кој не е учесник во спогодувањето, но имотно-правното побарување кое го предјавил кај обвинителот, може да биде предмет на спогодување само ако одбраната е согласна. Во спротивно, оштетениот се упатува на парница.

Спогодувањето може да се одвива на повеќе средби помеѓу странките и бранителот. Ако спогодувањето остане неуспешно, ниту една од странките не смее да го спомене овој факт во текот на натамошната кривична постапка. Не е ограничено колкупати странките може да се спогодуваат. Но, ако спогодувањето успее се пристапува кон потпишување предлог-спогодба од страна на јавниот обвинител, осомничениот и неговиот бранител.

Содржината на предлог-спогодбата е регулирана во ЗКП:

1. податоци за јавниот обвинител, осомничениот и неговиот бранител;
2. опис и правна квалификација на кривичните дела опфатени со предлог-спогодбата;
3. предложената кривична санкција според видот и висината;
4. видот и висината на имотноправното побарување и начинот на негово остварување, ако осомничениот дал согласност за тоа да биде предмет на спогодување;
5. изјава на осомничениот дека свесно и доброволно ја прифаќа предлог-спогодбата и последиците што произлегуваат од неа;
6. изјава од јавниот обвинител и осомничениот дека се одрекуваат од правото на жалба доколку се донесе пресуда со која се прифаќа предлог-спогодбата;
7. трошоците на постапката;
8. потпис на јавниот обвинител, осомничениот и неговиот бранител и
9. датум и место на склучувањето на предлог-спогодбата.

Потпишаната предлог-спогодба се доставува до надлежниот судијата на претходна постапка. Предлог-спогодбата се оценува на рочиште на кое се повикуваат обвинителот, осомничениот и неговиот бранител. Пред да одлучи за основаноста на предлог-спогодбата, судијата е должен да испита дали таа доброволно е поднесена,

дали осомничениот е свесен за правните последици од нејзиното прифаќање, за последиците сврзани за имотно-правното побарување и трошоците на кривичната постапка. Откако ќе се увери дека не постои некој од споменатите ризици, пристапува кон поучување на јавниот обвинител и осомничениот и неговиот бранител дека имаат право до донесување на одлуката да се откажат од предлог-спогодбата како и дека прифаќањето на предлог-спогодбата се смета за одрекување од правото на жалба на донесената пресуда врз основа на предлог-спогодбата.

При оцената на предлог-спогодбата судијата не смее да задира во нејзината содржина и да менува било што. Оттука, ако судијата ја прифати предлог-спогодбата изрекува пресуда, која ги содржи елементите на осудителна пресуда, и со неа не смее да изрече кривична санкција различна од кривичната санкција содржана во предлог спогодбата. Пресудата се објавува веднаш, а примерок од пресудата без одлагање му се доставува на оштетениот за да може да си ги оствари своите права и интереси. Предлог-спогодбата ќе биде одбиена со решение во следниве два случаи: ако судијата утврди дека прибавените докази за фактите важни за избор и одмерување на кривичната санкција не го оправдуваат изрекувањето на предложената кривична санкција или ако јавниот обвинител, осомничениот и неговиот бранител во текот на рочиштето поднеле барање за утврдување кривична санкција различна од кривичната санкција содржана во предлог- спогодбата.

Освен во текот на претходната постапка, спогодувањето може да се спроведе и во фаза на оцена на обвинителен акт со следниве разлики:

- надлежен е судијата односно советот за оцена на обвинителниот акт ,
- иницијативата доаѓа од одбраната со давање изјава за признавање на вината,
- спогодувањето е ограничено на 15 дена.

Без оглед во која фаза се спроведува спогодувањето, ако остане неуспешно судот е должен сите записници, изјави и сл. да ги стави во посебен затворен плик и да ги издвои од списите.

3. Активности поврзани за казнената политика во РМ

Во последните неколку години во нашата држава се преземени повеќе активности во однос на анализата на казнената политика.

Здружението за кривично право и криминологија на Македонија како синергија на теоретичарите и практичарите, а во соработка и со финансиска поддршка на ОБДАТ, Амбасада на САД во Република Македонија, во 2005 година организираа советување посветено на казнената политика.¹⁴ Истакнато е дека анализата на пресудите во делот на изречените казни и други санкции претставува основа за оценување на целиот систем на казнена правда и не треба да се игнорира фактот дека судското одмерување на казната е објективно ограничено со утврдените факти и околностите на конкретниот случај. Коректив на анализата на изречените кривични санкции треба да биде фактот дека напорите за борба против криминалот, којшто има тенденција на постојан пораст, придонесува за заострување на пропишаните казни и други мерки.

Прашањето за одмерувањето на казната во законските рамки, потешкотиите и неконзистентностите во казнената политика беа предмет на анализа во 2008 година, при што науката повторно излезе со предлози за надминување на согледаните практични потешкотии, меѓу кои: воведување електронска евиденција на изречени санкции преку креирање посебно софтверско решение за сите правосилни пресуди во кое ќе може да се пребарува според вид на кривични дела и височина на казната; преиспитување на широките законски рамки кај одделни кривични дела; да се преиспитаат можностите за ефикасно остварување на функцијата на Врховниот суд на РМ во обезбедување на единственоста на судската практика; да се востанови колективно тело кое ќе ја следи и истражува казнената политика и ќе креира насоки за одмерување на казните, но ваквите насоки ќе бидат со незадолжителен карактер поради начелата на законитост и слободното судиско убедување.¹⁵

И практичарите се вклучија во анализата на казнената политика. Во овој поглед, Здружението на судии на Република Македонија со поддршка на Мисијата на ОБСЕ во Скопје во 2012 година, спроведе анализата на изречените казни и дојдоа до заклучок дека просечно

¹⁴ Сите реферати и дискусии од советувањето се објавени во Македонската ревија за казнено право и криминологија бр. 1 и 2 од 2005 година. (www.maclc.mk/) Site referati I diskusii od sovetuvanjeto se objaveni vo Makedonskata Revija za kazneno pravo I kriminologija br.1 i 2 od 2005 godina

¹⁵ Камбовски и др., Одмерување на казната во законските рамки, МРКК, бр. 2-3, 2008, стр. 235-278. / Kambovski I dr., Odmeruvanje na kaznata vo zakonskite ramki, MRKK, br.2-3, 2008, str. 235-278.

одмерените казни се поблиску до законскиот минимум, дека во голема мера се застапени кратките затворски казни, дека горната граница на пропишаната казна воопшто не се користи во практиката и дека најголемите разлики во казнената политика во државата постојат во однос на кривичните дела поврзани со криумчарење на дрога и други психотропни супстанции.¹⁶ Слични забелешки во однос на криумчарењето на дроги се среќаваат и во некои држави од соседството.¹⁷

Потенцијалните ризици и практичните потешкотии во текот на спогодувањето за првпат беа споменати во Прирачникот на ОБСЕ за спогодување за вината.¹⁸ Овој прирачник беше изготвен во 2010 година како заеднички напор на македонски и странски теоретичари и практичари. Се укажа на широките рамки на пропишаните кривични санкции со КЗ; казнената политика која се движи до законскиот минимум; потреба да се промени КЗ во однос на ублажување на казната во случај на спогодување; неконзистентни судски пресуди за исти или слични дела; отсуство на статистика за изречените казни и сл.

Непосредно пред почетокот на примената на новиот Закон за кривична постапка, Мисијата на ОБСЕ во Македонија во текот на 2013 година финансиски и логистички поддржа изработка на два прирачници со цел за полесна имплементација на новиот институт, за охрабрување и поуспешно снаоѓање на странките во новите процесни улоги. Во нивната подготовка свој придонес дадоа судии, обвинители, адвокати и претставници на академската заедница. Првиот ја разработува материјата за Спогодувањето и е замислен како практичен водич за странките и бранителот во процесот на преговарање заради спогодување.¹⁹ Потребата од постоење на ваков прирачник се наметна со оглед на фактот што странките и бранителот добија нови овластувања и процедурални можности кои

¹⁶ Лидија Брашер Тајд, „Анализа на македонската казнена политика и препораки за нејзиниот иден развој: кон поеднообразен систем“, Мисија на ОБСЕ во Скопје, декември 2012 година. / Lidija Brasher Tajd, "Analiza na makedonskata kaznena politika I preporaki za nejniniot iden razvoj kon poednobrazen system", Misija na OBSE vo Skopje, dekemvri 2012 godina.)

¹⁷ Така во Црна Гора на 13.01.2013 година, Апелациониот суд за криумчарење на 281 килограм кокаин обвинетиот првосилно го осудил на три години затвор, а истиот ден Вишиот суд во Подгорица за криумчарење на 35 килограми кокаин ги осудил едниот обвинет на пет, а другиот на три години затвор, *Positivna CG kritikuje sudove: Blage i neujednačene kazne za šverc kokaina*, достапно на <http://www.vijesti.me/>.

¹⁸ Г. Бужаровска, Г. Калаждиев, Majkl G. Karnavas, Dejvid Re, Спогодување на вина: прирачник за практичари, www.osce.org/skopje/78150, стр. 33 / G. Buzharovska, G. Kalajdziev, Majkl G. Karnavas, Dejvid Re, Spogoduvanje na vina: priracnik za prakticari, www.osce.org/skopje/78150, str. 33.

¹⁹ Основни стандарди за практична примена на спогодувањето за кривична санкција во кривичната постапка, ОБСЕ, Скопје, ноември, 2013. / *Osnovni standardi za prakticna primena na spogoduvanjeto za krivicna sankcija vo krivicnata postapka*, OSCE, Skopje, noemvri, 2013 godina).

беа новина и сосема непознати во македонската судска практика. Вториот прирачник се однесува на Казнената политика со цел да им овозможи на странките и на бранителот да имаат некаква појдовна основа за казната што може да ја очекуваат, да се зголеми извесноста на крајниот исход и да се олесни пристапувањето кон преговарање и спогодување.²⁰

Приближно во истиот период додека траеше работата на изработка на прирачниците, во рамките на Јавното обвинителство работела работна група за изготвување на Упатства за утврдување на видот и одмерување на висината на казната. Овој документ првин бил претставен пред судиите на Врховниот суд на РМ, а пошироката стручна и научна јавност се запозна со неговата содржина на јавна расправа одржана во втората половина од месец декември 2013 година. За потребите на изготвените упатства спроведено е истражување врз 276 лица.²¹ Во него е содржана хоризонтална категоризација на кривичните дела според опсегот на кривичните санкции, разработени се олеснителните и отежителните околности при што се тие преставени преку нумерички вредности (бодови) и содржана е табела за казнување во која особен акцент е ставен врз претходната осудуваност. Видлив е вложениот труд и намерата да се креира алатка која ќе им помага на обвинителите, а индиректно веројатно и на бранителите, во постапката за посредување и спогодување. Сепак, мора да се укаже дека акцентирањето на претходната осудуваност како особено важен критериум при одмерување на казната е пристап кој се коси со укажувањата содржани во Препораката на Советот на Европа за конзистентност во казнувањето каде што изречно се вели дека претходната осудуваност не смее да биде механички фактор за потешка санкција, а претходна осудуваност станува ирелевантна ако минало многу време од претходната осуда, ако делото што е претходно сторено или она за кое се постапува во моментот е благо и ако се земе предвид возраста на сторителот.²²

²⁰ Насоки за казнена политика на судовите, ОБСЕ, Скопје, ноември, 2013. / *Nasoki za kaznena politika na sudovite, OSCE, Skopje, noemvri 2013.*

²¹ Од кои 72 обвинители, 26 судии, 20 адвокати, 47 од МВР (11 од УБК), 15 од Финансова полиција, 11 од Царина, 12 од Управа за финансиско разузнавање, 16 од УЈП, 57 граѓани.

²² Recommendation No. R(92)17 concerning consistency in sentencing, Council of Europe, 19.10.1992.

4. Измените на КЗ од февруари 2014 година Правилник за одмерување на казната

Македонскиот законодавец настојувајќи да биде модерен и инспириран од практиката за одмерување на казната според американскиот систем на т.н. *sentencing guidelines* одлучи да воведо обврска судијата да ја одмерува казната според подзаконски акт - Правилникот за начинот на одмерувањето на казната²³. Во образложението на предложената измена беше наведено дека практичната примена на спогодувањето директно е поврзана со пропишувањето казни во КЗ и нивно судско одмерување, дека досудените казни гравитираат кон законскиот минимум, дека опфатот на изречените казни укажува на фактот дека судијата воопшто не ја користат горната граница определена во КЗ и дека се забележува несовапаѓање во изречените казни на територијата на различни апелациони судови (Скопје, Битола, Штип и Гостивар).

Останува енигма зошто Правилникот би се однесувал само на казни, а спогодувањето ги опфаќа сите кривични санкции?! Стравувањето дека постои настојување за индиректно заострување на казнената политика може да се оцени како многу основано. Интересна за анализа е и хронологијата на одредбите од оние првопредложени до конечните внесени во КЗ.

Имено, во првичниот предлог за измена на членот 39 од КЗ (08.01.2014) се предвидувааше ставовите 1 и 2 од членот 39 да останат неизменети, ставот 3 да се измени и да гласи:

„(3) Одмерувањето на казната судот го врши согласно со Правилникот за начинот на одмерување на казните кој го донесува претседателот на Врховниот суд на Република Македонија, по претходно мислење од Јавниот обвинител на Република Македонија и Адвокатската комора на Република Македонија.“

а ставовите 4-6 од членот 39 целосно да се бришат.

Предложеното решение поттикна сериозни реакции кај стручната и научна јавност која не можеше да сфати зошто ставовите 3-6 од член 39 се избришани од КЗ и треба да станат предмет на регулирање со подзаконски акт - Правилник кој во хиерархијата на правните акти е на пониско ниво од КЗ. Причината за ова е фактот што немаше елаборација од кои причини законодавецот утврдил дека имаме

²³ Закон за изменување на Кривичниот законик, Службен весник на РМ, бр. 28/2014 од 06.02.2014. / Zakon za izmenuvanje na Krivicniot zakonik, Sluzhben vesnik na RM, br. 28/2014 od 06.02.2014).

потреба од нов инструмент за усогласување на казнената политика (ако Правилникот воопшто може да се смета за соодветен инструмент за усогласување на казнената политика).

Доколку се консултираше придонесот на науката од регионот можешедасеискористирационалноторешениедеканеконзистентноста во казнената политика на различни судови може да се разреши со почести жалби од јавните обвинители до повисоките судови.²⁴ Од друга страна, не смее да се обессили значењето на начелните ставови и начелните правни мислења за начинот на оцената на одредбите од КЗ во однос на одмерување на казните што е во надлежност на Врховниот суд на РМ. Според Уставот на РМ (член 101) - Врховниот суд е највисокиот суд и обезбедува единството во примената на законите од страна на судовите.

Во контекст на кажаното, со полно право се поставува прашањето за усогласеност на предложената измена на членот 39 и прифаќањето на Правилникот како панацеја за проблемите со казнената политика со Уставот на РМ (член 98, став 2), но и со Законот за судовите (член 2, став 1), кои содржат иста одредба:

„Судовите судат и своите одлуки ги засноваат врз основа на Уставот, законите и ратификуваните меѓународните договори“.

Предложените измени, за жал, водат кон заклучок дека македонскиот законодавец се впушти во законодавна авантура која, според длабоко убедување на авторот на овој текст, тешко може да го издржи тестот на уставноста и законитоста.

Проблематичен е аргументот содржан во образложението на предлог-законот – дека ваков систем на одмерување на казните се користи во САД и дека американската практика може да се користи како извор на искуство?! Што се однесува до праксата на САД треба да се укаже на неколку непобитни факти. Во јануари 2005 година, Врховниот суд на САД одлучи дека *sentencing guidelines* не се задолжителни за федералните судии.²⁵ Оттогаш федералните судии имаат слобода да определат подолга или пократка санкција, но нивните одлуки ќе бидат предмет на повторно испитување, ако Апелациониот суд утврди дека одлуката била неразумна. Главната причина за оваа одлука на Врховниот суд е фактот дека насоките станале извор на

²⁴ Став кој го изнесува уважениот проф. Давор Крапац, в.: M.Munivrana: XVII. Redovito savjetovanje Hrvatskog udruženja za kaznene znanosti i praksu, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu (Zagreb), vol. 12, br 1/2005, str. 267-8.

²⁵ United States v. Booker, No. 04-104; United States v. Fanfan, No. 04-105.

интензивна контраверзност и предмет на критика бидејќи постоеле случаи кога на обвинетиот му се определила построга казна од онаа што може да се смета за разумна и пропорционална за стореното кривично дело. Особено е важен аргументот дека со напуштањето на задолжителните насоки се овозможува одбегнување на прекумерниот диспаритет во казнувањето, а се овозможува доволна флексибилност при индивидуализација на казната.

Кај македонскиот законодавец се забележува непотребна брзоплетост. Имено, Упатства во САД се создавани од страна на судиите на Врховниот и регионални (апелационите) судови во текот на неколку децении, со аналитички пристап во дефинирањето на насоките каде што раководни биле статистичките податоци за изречените казни, дикрепанца помеѓу одлуките на различни судови и истражувања поврзани со определени кривични дела, за коишто во практиката се појавил проблем. Упатствата се создавани полека, студиозно, темелно и аргументирано. Спротивно на ова, во Република Македонија, во согласност со прифатливо решение на Правилникот мора да се донесе и објави во рок од 45 дена откако новелата стапи во правна сила, а неговото спроведување ќе започне 30 дена по неговата објавувањето во Службен весник на Република Македонија. Со оглед на фактот што новелата стапи во правна сила на 15 февруари 2014 година години, Правилникот треба да се донесе и објави на почетокот од април 2014 година, а неговата имплементација започнува во почетокот на мај 2014 година.

Дека критиките во стручната јавност делумно вродија со плод се гледа од решението што е *de lege lata* во КЗ. Имено, Министерството за правда ретерираше во однос на опфатот на Правилникот, па така наместо тој да ги опфати ставовите 3-6 од членот 39, тој се сведе само на ставот 3 од членот 39, при што другите ставови останаа со неизменета содржина во КЗ. Останува енигма од каде во новелата од февруари 2014 осамна проширување на ставот 4 од членот 39 кој сега гласи:

„(4) Кога судот одмерува казна ќе има предвид дали кривичното дело е сторено во поврат, а посебно ќе има предвид дали поранешното дело е од ист вид како и новото дело, дали се работи за продолжено кривично дело и дали постои исклучително висок степен на противправност што во корелација со другите околности под кои е сторено“.

Авторот на овој текст останува збунет (или можеби недоволно креативен да сфати) што ќе биде содржина на Правилникот ако тој ја опфати содржината на досегашниот став 3 од КЗ:

„(3) При одмерувањето на казната судот посебно ќе води сметка за вкупното дејствие на казната и нејзините последици врз личноста на сторителот и потребите на неговата ресоцијализација.“

Како и да е, во КЗ останаа одредбите од ставовите 1,2,4,5 и 6 на членот 39, според кои судот единствено според КЗ е должен да му одмери кривична санкција на сторителот на кривично дело во границите што се пропишани со закон за тоа дело, имајќи ги предвид кривичната одговорност на сторителот, тежината на делото и целите на казнувањето; судот ќе ги има предвид сите околности што влијаат казната да биде помала или поголема (олеснувачки и отежнувачки околности), а особено: степенот на кривичната одговорност, побудите од кои е сторено делото, јачината на загрозувањето или повредата на заштитното добро, околностите под кои е сторено делото, придонесот на жртвата во извршувањето на делото, поранешниот живот на сторителот, неговите лични припики и неговото однесување по стореното кривично дело, како и други околности што се однесуваат на личноста на сторителот; судот според КЗ ќе одлучува за: општиот или специјалниот повтор; продолженото кривично дело; дали постои исклучително висок степен на противправност што во корелација со другите околности под кои е сторено кривичното дело го оправдува изрекувањето на построга санкција; дали кривичното дело е сторено против лице или група на лица или имот; дали е делото сторено непосредно или посредно, поради неговото или нивното национално и социјално потекло, политичкото и верското убедување, имотната и општествената положба, полот, расата или бојата на кожата; имотната состојба на сторителот, водејќи притоа сметка за неговите други приходи, за неговиот имот и за неговите семејни обврски.

Со оглед на хендикепот да се анализира содржината на Правилникот (кој во момент на предавање на овој текст во печат сè уште не е објавен во Службен Весник) авторот презема ризик само да укаже на содржината на работната верзија на Правилникот кој е достапен на Интернет.²⁶ Во Правилникот е прифатен наративен пристап со комбинирање на постоечките одредби од КЗ, се забележува

²⁶ На веб страницата на Адвокатската комора на РМ/ На veb stranicata na Advokatska komora na RM, <http://creativa5.com/dev/mba.org.mk/?p=2102>

доработка на околностите од ставот 2 на членот 39, преземање на одредбите од ЗКП во однос на спогодувањето и определување категоризација на кривичните дела по нивоа. Последниот аспект за категоризација на нивоата на кривичните дела е нешто што може да се проблематизира од аспект на хармонизираноста со КЗ. Одамна се заговара потребата од категоризација на кривичните дела според тежината, по примерот на францускиот модел, но тоа мора да биде материја што ќе се регулира во КЗ согласно начелото *nullum crimen nulla poena sine lege* за да се одбегнат приговори за незаконитост, нелегитимност и неправичност.

Во својата најширока смисла, начелото на законитост ги опфаќа: (1) принципот за забрана на ретроактивност (*nullum crimen, nulla poena sine lege praevia*); (2) забраната за аналогичност (*nullum crimen, nulla poena sine lege stricta*); (3) принципот на правна сигурност (*nullum crimen, nulla poena sine lege certa*) и (4) забраната против некодифицирани, односно непишани, или судски изработени одредби за кривични санкции надвор од казненото законодавство (*nullum crimen, nulla poena sine lege scripta*).²⁷

Ублажување на казната во случај на спогодување

Со оглед на фактот дека кривичното процесно законодавство не предвидува автоматско намалување на казната при спогодувањето, во стручната и во академската јавност од 2010 години постојат дискусии дека е неопходно да се предвиди конкретните можности за ублажување на казната во КЗ што ќе се однесува само на спогодувањето. Во април 2013 година,²⁸ во КЗ се вовеле одредба (член 40, став 2), кој предвидува дека судот може да одреди поблага казна во границите на ублажување на казната од член 41 од КЗ и кога во со закон (се мисли на ЗКП) пропишана постапка на спогодување помеѓу јавното обвинителство и осомничениот ќе се постигне договор за примена на поблага санкција од онаа што ја пропишал КЗ. Воопшто не беше јасна целта на оваа одредба, бидејќи КЗ упатуваше на ЗКП, а ЗКП на КЗ. Очигледно нареќно срочена реченица.

Последната новела на КЗ од февруари 2014 година, предвидува промена на членот 40, и сега судот може да му изрече на сторителот

²⁷ Claus Kreß, *Nulla poena nullum crimen sine lege*, Max Planck Encyclopedia of Public International Law www.mpepil.com, © 2010 Max Planck Institute for Comparative Public Law and International Law, Heidelberg and Oxford University Press 1. Iulia Crisan, *The principles of legality “nullum crimen, nulla poena sine lege” and their role*, Effectius Newsletter, Issue 5, (2010).

²⁸ Закон за изменување и дополнување на Кривичниот законик, Службен весник на РМ, бр. 55/2013 од 16.04.2013. / Закон za izmenuvanje i dopolnuvanje na Krivicniot zakonik, Sluzhben vesnik na RM, br.55/2013 od 16.04.2013).

казна под законскиот минимум или може да се примени поблага казна во следниве случаи: а) кога станува поднесена предлог – спогодба за признавање на вина постигната помеѓу јавниот обвинител и обвинетиот, и б) ако обвинетиот се изјасни виновен за време на главната расправа според одредбите на ЗКП.

Одредбата на новиот член 40 содржи неколку проблематични аспекти: новелата требаше да се однесува само на ставот 2 од членот 40. Но, измените отидоа во неразбирлива насока - наместо да го смени само вториот став, законодавецот го измени целиот член 40, па во вртлогот на новелата исчезна досегашниот став 1 од член 40, којшто предвидуваше дека судот може да му изрече на сторителот казна под законскиот минимум или да применуваат поблаг облик на казна: а) кога КЗ предвидува дека сторителот може да се казни поблаго или б) кога ќе се утврди дека постојат особено олеснувачки околности кои укажуваат дека и со поблага казна може да се постигне целта на казнувањето. Главната цел на оваа одредба беше да се овозможи индивидуализација на казните под законскиот минимум во исклучителни, вонредни случаи. По измената од февруари 2014 година, не постои можност сторителот поблаго да се казни во случаите кога е тоа изречно утврдено со КЗ туку само кога е тоа поврзано со спогодувањето и признанието на вината.

На овој начин се создаде јаз помеѓу општиот и посебниот дел од КЗ кои треба да чинат логична целина. Сега не постои можност сторителот поблаго да се казни иако овој основ и понатаму фигурира во одредбата за законитост во изрекување на казната. Така на пример, членот 34 од КЗ гласи:

„на сторителот на кривично дело може да му се изрече пропишаната казна за стореното кривично дело, а поблага казна од пропишаната може да се изрече само под услови утврдени со овој закон.“

и сè уште е изречно предвидена во одредби од општиот и посебниот дел од КЗ:

- нужна одбрана, член 9 став 3 - пречекорување на границите на нужна одбрана;
- крајна нужда, член 10 став 3 - кога сторителот ја предизвикал опасноста од невнимание или ги пречекорил границите на крајната нужда;
- битно намалена пресметливост, член 12, став 2,

- правна заблуда, член 17 став 2 - ако сторителот на кривичното дело можел да знае дека делото е забрането;
- обид, член 19, став 2;
- помагање, член 24, став 1;
- наведување на самоубиство и помагање во самоубиство, член 128;
- дела против вооружените сили, член на 328, 330 - 333, 341, 344.

По сето ова, останува отворено прашањето како ќе постапува судијата во однос на наведените одредби, бидејќи поблагото казнување е сега дозволено само во процесот на спогодување и при признавањето вина во текот на главната расправа.

Истиот проблем постои и во однос на особено олеснувачките околности кои укажуваат дека и со ублажена казна може да се постигне целта на казнувањето, а тие повеќе не се правен основ за ублажување на казната или за примена на поблаг облик на казна.

Од друга страна, и новелираниот член 40 од КЗ има внатрешна контроверзии бидејќи законодавецот не водел доволно сметка за решенијата во ЗКП. Едноставно кажано, точката 1 од ставот 1 на член 40 е неприменлива. Еве ги причините. Имено, според чл. 490 ст. 1 од ЗКП, во текот на оценувањето на предлог - спогодбата судијата не смее да внесува какви било измени во однос на предложениот санкција содржана во предлог- спогодбата. Судот има две опции - или да ја прифати или да ја одбие предлог- спогодбата. Наспроти ваквата изречна забрана во ЗКП, КЗ во одредбата на член 40 му дозволува на судијата можност да одреди казна под законскиот минимум или да примени поблаг вид казна во однос на онаа предложена во предлог-спогодбата. На овој начин се случува да КЗ биде во директна колизија со ЗКП, што верувам се случува првпат во историјата на македонското казнено законодавство. Имале право старите Римјани кога рекле дека инфлацијата од норми раѓа неправо!

Единствената одредба од новелираниот член 40 од КЗ која може практично да се применува е онаа содржана во точка 2 на ставот 1, која му овозможува на судот да утврди казна под законскиот минимум или да примени поблаг облик на казна кога обвинетиот ќе се изјасни за виновен во текот на главната расправа.

Заклучни согледувања

Мора да се нагласи дека и стручната и научната јавност е согласна дека сите документи со кои се разработуваат проблемите на невоедначена казнена политика и се прави обид да се надминат ризиците што би довеле до неприменување на спогодувањето во практиката се важни, во нив е вложен труд, работа, искуство и знаење, но стартната основа не е солидно поставена, па ни резултатот не може да биде задоволувачки. Неспорен е заклучокот дека е крајно неприродно да се пристапува кон механизми за воедначување на судската практика кои потекнуваат од common-law системот со оглед на фактот што судските преседани се непознаница за македонската судска практика, право и традиција, од една страна, а уставната определба дека судовите судат врз основа на законите и ратификуваните меѓународни акти не може да се пренебрегне или екстензивно да се толкува. Капацитетите на правната држава ќе се зајакнат ако определени решенија чијашто фондираност на Уставот и на законите се доведува во прашање час покоро се подложат на оценка на уставноста. Убедена сум дека ова треба да биде прв чекор во однос на ставот 3 од членот 39 од КЗ.

Респектирајќи ги потребите и согледувањата на судиите, сметам дека мора да се размисли за внесување на категоризација на кривичните дела во КЗ за што, најверојатно, е потребно отпочнување постапка за донесување нов КЗ бидејќи постојниот после многубројните измени веќе го загуби „компасот“ и во однос на пропишување на кривични дела и во однос на пропишување кривични санкции.

По мое длабоко убедување невоедначената политика на изрекување на санкциите во судот се должи на лошата поставеност на стварната надлежност во Законот за судовите и непотребното формирање на четвртото апелационо подрачје. Во оваа смисла, не сум храбра да го претпоставам одговорот на прашањето зошто никој досега не размислил дека и со поднесувањето на жалби до повисоките судови може да се реши прашањето за територијално невоедначените санкции изречени од првостепените судови. Тоа им го оставам на практичарите.

За крај, не можам да го сокријам разочарувањето како грижата за детектирање и отстранување на потешкотиите за успешна практична примена на спогодувањето се претвори во негација на првичната идеја и како од подготвување прирачници како практични водичи на ниво на обвинителството стасавме до изработка на Правилник за одмерување на казните кој би се однесувал на судиите.

Gordana Lažetić – Bužarovska, Ph.D²⁹

1.02 Scientific Review Article
UDC 343.19.077.6:343.144

**UNHARMONIZED PENAL POLICY AND ITS IMPACT ON SENTENCE
BARGAINING UNDER THE CODE OF CRIMINAL
PROCEDURE**

Summary

The author expresses criticism of recent amendments to the Criminal Code regarding introducing of Regulation as a mechanism for harmonizing penal policy. Features of penal policy are subject of analyzes, interpretations, controversies and dilemmas in national as well as in international criminal justice systems.

Comparative experiences regarding existence of sentencing guidelines indicate that they exist in the countries of Anglo-Saxon legal system, but not in countries of continental legal tradition. When prescribing sanctions, the legislator must be sensitive toward suggestions derived from judges regarding needs for adjustments of minimum and maximum penalties for certain criminal offences. Free judicial discretion is an expression of judicial independence in decision making and is particularly important principle in law and it does not mean arbitrariness but assessment of most fair and appropriate sentence taking into account relevant evidence, circumstances of the case and personality of the offender.

Sentence bargaining, as a rather new institute in Macedonian criminal procedure legislation, have launched discussions, dilemmas and challenges connected with its successful implementation. For overcoming this situation, several textbooks, manuals and guidelines were produced. Introducing the Regulation for determining the sentence as mandatory document for the judges has raised numerous negative reactions from the judiciary and academicians.

The author expresses disappointment how the concern for detecting and removing of difficulties for successful implementation of sentence bargaining and preparation of practical manuals and guides at the level of the prosecution office have reached the solution of introducing Regulation for sentencing which is refer to the judges as mandatory.

Key words: Penal Policy, Criminal Code, Sentencing Guidelines, Judicial Independence, Bargaining

²⁹ Full-time Professor at the Law Faculty “Justinianus Primus”, University of “Ss.Cyril and Methodius” in Skopje.

Користена литература/ Bibliography

- D. van Zyl Smit: Oblici odmjerenja kazne u međunarodnom kaznenom pravosuđu, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu (Zagreb), vol. 11, broj 2/2004, str. 1003-1024.
- André Klip, European Criminal Law, An Integrative Approach, 2-nd Edition, Intersentia, Cambridge – Antwerp – Portland, 2012, стр. 218-220.
- Study on the development of an EU-level offence classification system and an assessment of its feasibility to supporting the implementation of the Action Plan to develop an EU strategy to measure crime and criminal justice, The Crime Statistics Project, UNISYS & IRCP, Final Report.
- Frank, S., Teorija kaznenog prava po Krivičnom zakoniku od godine 1951., Opći dio, Zagreb, 1955., стр. 66-68. Zlatarić, B., Stav suvremenog zakonodavca prema novim tendencijama moderne kriminologije i kriminalne politike, Revija za kriminalistiku i kriminologiju, Ljubljana, br. 4, 1966.
- Осврт врз активностите во Југословенската ревија за криминологија и кривично право / Osvrt vrz aktivnostite vo Jugoslovenskata revija za kriminologija i krivicno pravo, JRKKP, br. 1, 1973.
- Željko Horvatić, Osnovne karakteristike kaznene politike sudova u SR Hrvatskoj prema počiniocima određenih krivičnih djela s elementima nasilja, Zbornik radova: Krivično pravni i kriminološki aspekti delikata nasilja, Zagreb, 1979.
- Recommendation No. R(92)17 concerning consistency in sentencing, 19.10.1992.
- Fiona O'Connell, Comparative Research into Sentencing Guidelines Mechanisms, Research and Information Service, Research Paper, 2011.
- Mirjan Damaška, Dokazno pravo u kaznenom postupku oris novih tendencija, Pravni fakultet u Zagrebu, Poslediplomski studij iz kaznenopravnih znanosti, 2001;
- Michele Caianiello, Law of Evidence at the International Criminal Court: Blending Accusatorial and Inquisitorial Models, N.C.
- J. INT'L L. & COM. REG, Vol. XXXVI, 2011, 288-318; Davor Krapac, Kazneno procesno pravo, Prva knjiga: Institucije, IV izmenjeno i dopunjeno izdanje, NN, Zagreb, 2010.
- Матовски/Лажетик- Бужаровска/Калајџијев, Казнено процесно право, Второ изменето и дополнето издание, Скопје, 2011 / Matovski/Lazhetikj – Buzarovska/Kalajdziev, Kazneno procesno pravo, Vtoro izmeneto I dopolneto izdanje, Skopje, 2011;
- Милан Шкулић, Кривично процесно право, Друго изменето и допуњено издање, Београд, 2010. / Milan Skulich, Krivicno procesno pravo, Drugo izmenjeno I dopunjeno izdanje, Beograd, 2010.
- Željko Horvatić, Problem odnosa u zakonu propisane i sudskim presudama primijenjene kaznenopravne represije prema počiniteljima kaznenih djela, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, Zagreb, vol. 11, br. 2/2004, 381-434.
- Проф. д-р Гордана Бужаровска, Концептите за спогодување и признавањето вина во реформата на казнено-процесно законодавство, Втор Скопско-Загребски правен колоквиум, Скопје-Загреб, ноември, 2008 / Prof. d-r Gordana Buzarovska, Konzeptite za spogoduvanje I priznavanjeto na vina vo reformata na kaznenoto procesno zakonodavstvo, Vtor Skopsko-Zagrebski praven kolokvium, Skopje-Zagreb, noemvri 2008;

- Лажетик-Бужаровска/Мисоски, Спогудување и медијација, МРКПК, бр. 2/2009 година, стр. 215-260 / Lazetikj-Buzarovska/Misoski, Spogoduvanje I medijacija, MRKPK, br. 2/2009 godina, str. 215 – 260;
- Матовски/ Лажетик-Бужаровска/Калајџиев, Казнено процесно право, Второ изменето и дополнето издание, Скопје, 2011. / Matovski/Lazetikj-Buzarovska/Kalajdziev, Kazнено procesno pravo, Vtoro izmeneto I dopolneto izdanie, Skopje 2011.
- Камбовски и др., Одмерување на казната во законските рамки, МРКК, бр. 2-3, 2008, стр. 235-278. / Kambovski I dr., Odmeruvanje na kaznata vo zakonskite ramki, MRKK, br.2-3, 2008, str. 235-278.
- Лидија Брашер Тајд, Анализа на македонската казнена политика и препораки за нејзиниот иден развој: кон поеднообразен систем“, Мисија на ОБСЕ во Скопје, декември 2012 година. / Lidija Brasher Tajd, "Analiza na makedonskata kaznena politka I preporaki za nejjziniot iden razvoj kon poednobrazen system", Misija na OBSE vo Skopje, dekemvri 2012 godina.
- Pozitivna CG kritikuje sudove: Blage i neujednačene kazne za šverc kokaina, достапно на <http://www.vijesti.me/>.
- Г. Бужаровска, Г.Калајџиев, Мајкл Г. Карнаванс, Дејвид Ре, Спогудување на вина: прирачник за практичари, www.osce.org/skopje/78150, стр. 33 / G.Buzharovska, G.Kalajdziev, Majkl G. Karnavas, Dejvid Re, Spogoduvanje na vina: priracnik za prakticari, www.osce.org/skopje/78150, str. 33.
- Основни стандарди за практична примена на спогудувањето за кривична санкција во кривичната постапка, ОБСЕ, Скопје, ноември, 2013. / Osnovni standardi za prakticna primena na spogoduvanjeto za krivicna sankcija vo krivicnata postapka, OSCE, Skopje, noemvri, 2013 godina.
- Насоки за казнена политика на судовите, ОБСЕ, Скопје, ноември, 2013. / Nasoki za kaznena politika na sudovite, OSCE, Skopje, noemvri 2013.
- Recommendation No. R(92)17 concerning consistency in sentencing, Council of Europe, 19.10.1992.
- Закон за изменување на Кривичниот законик, Службен весник на РМ, бр. 28/2014 од 06.02.2014. / Zakon za izmenuvanje na Krivicniot zakonik, Sluzhben vesnik na RM, br. 28/2014 od 06.02.2014.
- М.Муниврана: XVII. Redovito savjetovanje Hrvatskog udruženja za kaznene znanosti i praksu, Hrvatski ljetopis za kazнено pravo i praksu (Zagreb), vol. 12, br 1/2005, str. 267-8.
- United States v. Booker, No. 04-104; United States v. Fanfan, No. 04-105.
- Claus Kreß, Nulla poena nullum crimen sine lege, Max Planck Encyclopedia of Public International Law www.mpepil.com, © 2010 Max Planck Institute for Comparative Public Law and International Law, Heidelberg and Oxford University Press 1. Iulia Crisan, The principles of legality “nullum crimen, nulla poena sine lege” and their role, Effectius Newsletter, Issue 5, (2010).
- Закон за изменување и дополнување на Кривичниот законик, Службен весник на РМ, бр. 55/2013 од 16.04.2013. / Zakon za izmenuvanje I dopolnuvanje na Krivicniot zakonik, Sluzhben vesnik na RM, br.55/2013 od 16.04.2013.